

جایگاه فعلی ابن سینا و کتاب قانون در طب او

دکتر حسین حاتمی*

عضو هیأت علمی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی

چکیده:

ابن سینا با علمی برخاسته از ایمان و قلبی آکنده از عشق و ارادت به پیشگاه خالق بی‌همتا کتاب قانون در طب را با بهره‌گیری از ادبیات عارفانه نگاشته و به صورت مختلف به ذکر هدفداری در خلقت پرداخته و همانگونه که دیگر عرفای مؤرخد، همچون حافظ، سعدی، فردوسی، خواجه عبدالله انصاری و امثال آنان، جلوه جمال حق را در زیبایی و عطر گل‌ها، آواز روح افزای پرندگان و سایر شگفتی‌های جهان آفرینش می‌دیدند و همانطور که آنان تسبیحات هستی و بلکه جلوه جمال حق تعالی را در طبیعت گیاهان مشاهده می‌نمودند او نیز به مصداق کلام زیبای مولانا اهل دل بود و به نحو احسن جلوه‌های نورانی تری را در هدفداری در خلقت انسان و ساختمان و عمل ارگان‌های مختلف بدن به تماشا می‌نشست

(نطق آب و نطق خاک و نطق گل هست محسوس حواس اهل دل)

و کتاب قانون را که میراث گرانبهای دانش پزشکی بشر تا آن زمان بود نه تنها با گردآوری اطلاعات موجود بلکه علاوه بر آن با افزودن تجربیات ارزشمند خود به رشته تحریر در آورد و ضمن استفاده‌های لازم از طب جالینوسی که طب غالب آن زمان بود طلسم دگمیت آن را شکست. به طوری که این کتاب به مدت چندین سال در دانشگاه‌های بزرگ آن زمان، منبع اصلی دروس پزشکی را تشکیل داد و چنان انرژی روح افزائی در کالبد درخت پزشکی و بهداشت دمید که جلوه‌های بهداشت گرائی پویای او را هم اکنون نیز در شاخ و برگ و گل و میوه‌های این درخت با عظمت می‌توان مشاهده نمود. و هرچند دشمنان علم و دین تلاش بی‌وقفه‌ای در راه ترور شخصیتی این دانشمند عظیم‌الشان، به عمل آوردند و باعث کندی روند نهضت علمی - پژوهشی او شدند ولی هرگز موفق به محو کامل آن نگردیدند. و رسالت امروز ما زدودن غبارهای ابهام از چهره منور حجت الحق، ابطال شخصیت افسانه‌گونه و بدآموزی‌های ناشی از آن و معرفی چهره واقعی و افتخار آفرین و سازنده او به عنوان فردی موحد، پرتلاش، منطقی و مقتدای واجب التقلید، می‌باشد.

کلیدواژه‌ها:

قانون در طب، ایمان، تلاش

مقدمه و اهداف

هر ملتی در درجه اول باید به خود شناسی پرداخته موضع و جایگاه خود را به خوبی درک کند تا بتواند آنرا به دیگر ملت ها بشناساند و سوال مهمی که در آغاز این اقدام ، مطرح می شود اینست که آیا شناخت فعلی ما از تاریخ ، ادبیات ... و پزشکی گذشته کشورمان کاملاً صحیح و کافی است؟ و یا شناختی است مبتنی بر القائنات رژیم های دست نشانده خلفای عباسی و سایر بیگانگان؟ و لذا به نظر میرسد در آغاز راه لازم است در درجه اول، همه چیز و همه کس را از نو بشناسیم و آنگاه با خود باوری ، به گفتگوی با دیگران پردازیم و بدون شک یکی از این محورها موقعیت گذشته پزشکی کشور و نقش آن در شکل گیری پزشکی نوین است که با نگاهی به کتاب با عظمت قانون در طب ابن سینا این گنجینه میراث افتخار آفرین فرهنگی حول چهار محور:

- سبک نگارش قانون در طب ابن سینا،
- جایگاه فعلی قانون،
- مسخ و ترور شخصیت ابن سینا و
- لزوم معرفی چهره واقعی استاد ،

سعی خواهد شد به معرفی جایگاه فعلی ابن سینا و کتاب قانون در طب او پرداخته شود :

یافته ها و بحث

منظور از **ادبیات توحیدی** اعتراف به هدفداری در خلقت و تماشای جلوه های عظمت آفریدگار قادر متعال در تمامی نموده های هستی اعم از آب، گیاه، انسان و ... است ، همانگونه که سعدی، هر ورقی از برگ درختان سبز را به منزله کتابی در زمینه معرفت کردگار می بیند، مولانا در یک نگاه کلی به تمامی هستی و از جمله ، ساختمان ظاهری بدن انسان، خالق این همه نظم و زیبایی را می ستاید . فردوسی، نهال قامت رعنا حق را در شگفتی های جان و تن می بیند، حافظ، با شنیدن صدای بلبل از بین شاخه های درخت سرو ، بیاد وادی مقدس و ظهور شعاعی از انوار لایتناهی حق تعالی از لابلای شاخ و برگ درخت و گفتگوی خداوند با حضرت موسی (ع) می افتد، ابن سینا نیز در حالیکه با جدیت تمام مشغول توصیف آناتومی و فیزیولوژی دستگاه گوارش است ناگهان با مشاهده آنهمه هدفداری در خلقت بدن، جلوه مبارک حق را مشاهده کرده عنان اختیار از کف می دهد و نه در حاشیه و پرانتز بلکه در ادامه متن کتاب با عظمت قانون به ذکر هدفداری در ساختمان و عمل روده ها می پردازد و با شرح کلیه ها و مثانه و عظمت کارائی این دستگاه، بار دیگر به ستایش عظمت خلقت بدن پرداخته در سراسر این کتاب بارها بر خالق توانا درود می فرستد و گوئی در جزء جزء ارگان های بدن، به جستجوی

خداوند میپردازد ... اینگونه اندیشه‌ها و این سبک کتابت را اصطلاحاً **ادبیات توحیدی** می‌گوئیم که در نوشته‌های دانشمندان صدر اسلام، به چشم می‌خورد ولی متأسفانه تدریجاً در طول تاریخ، با استفاده از ترجمه‌های سرد و بی روح کتب و مقالات غربی، دیگر چنین سبکی در نوشته‌های پزشکی به چشم نمی‌خورد. بنابراین ابن سینا کتاب قانون را با بهره‌گیری از ادبیات توحیدی، نگاشته است که بسیار دل‌نشین و پرجاذبه است.

نکته دوّم، **جایگاه فعلی قانون ابن سینا و نقش آن در پزشکی و بهداشت** است که برای سهولت بیان مسئله، علم و هنر پزشکی را به درخت تنومندی تشبیه می‌کنیم که از آغاز پیدایش بشر و از زمانی که درد و بیماری به سراغ انسان‌های اوّلیه آمده است کاشته شده و در سراسر جهان بوسیله دانشمندان تمامی اعصار و مخصوصاً ایران، هند چین و یونان باستان آبیاری گردیده است و اینک با تشریح ریشه‌های این شجره طیبه میتوان به نقش قانون ابن سینا پی برد. به طوری که با مطالعه متن کتاب مزبور، به سه نوع مطلب که یاد آور سه نوع ریشه است بر میخوریم، ریشه‌های پوسیده، ریشه‌های از کار افتاده و ریشه‌های فعال، منظور از ریشه‌های پوسیده باورهای پزشکی‌ای است که از قبل از ابن سینا نیز وجود داشته ولی حتی در اوائل هزاره دوّم میلادی بوسیله این دانشمند افتخار آفرین نیز قابل قبول نبوده و صراحتاً مردود اعلام کرده ولی در عین حال در متن کتاب قانون به آن اشاره شده است. منظور از ریشه‌های از کار افتاده، باورها و تجربیات موفقیت آمیز گذشتگان است که امروزه در سایه پیشرفت‌های علمی و بهره‌گیری از تکنولوژی نوین، جای خود را به باورها و شیوه‌های جدید داده است نظیر نسخه‌های پیچیده و مشکل ابن سینا برای درمان جذام، سل و بسیاری از بیماری‌های دیگر در آن زمان و بنابراین چنین ریشه‌های رسالت و نقش خود را ایفا کرده و زمینه ساز رشد و نمو ریشه‌های جدیدی در اعصار بعدی شده‌اند و اینک نه تنها بعنوان یک سند تاریخی، موجودیت خود را حفظ کرده‌اند بلکه سوژه‌های تحقیقاتی بسیار مناسبی برای پژوهشگران رشته‌های داروسازی و پایان نامه‌های فارغ التحصیلان این رشته‌ها را تشکیل میدهند تا شاید بتوانند با کشف فرمولاسیون آنها داروهای سالمتری را به جهان پزشکی، عرضه کنند، و بالاخره منظور از ریشه‌های فعال مطالب زنده و پویا و قابل استناد فعلی در متن کتاب قانون است که بعضی از آنها را پس از گذشت بیش از هزار سال، هم اکنون در آغاز هزاره سوّم میلادی نیز میتوان با سربلندی و افتخار در محافل پزشکی و بهداشت، مطرح و در کتاب‌های درسی پزشکی مورد استناد و در کلاس‌های پزشکی، تدریس نمود که در صدر اینگونه مطالب میتوان به افکار بهداشتی ابن سینا در مورد تعریف بهداشت، بهداشت محیط، بهداشت مادر و کودک، بهداشت سالمندان، بهداشت مسافران، اهمیت بهداشتی ورزش و اشاره نمود در تهیه مقالات و کتب درسی پزشکی و بهداشت به آنها استناد کرد و حتی در کتب خلاصه مقالات کنگره‌ها

و کتب همه گیری شناسی بیماری‌ها و نوشته‌های مرتبط با موضوعات گوناگون این کتاب از اینگونه مطالب استفاده کرد هرچند در نگارش کتاب اپیدمیولوژی و کنترل بیماری‌های شایع در ایران، کتاب رایانه‌ای همه گیری شناسی و کنترل بیماری‌ها و کتاب اولین و دومین کنگره ملی بهداشت عمومی و طب پیشگیری، کتاب جامع بهداشت عمومی و چندین مقاله پژوهشی چاپ شده در مجلات علمی پژوهشی کشور سعی کرده‌ایم این پیشنهادها را به آزمون بگذاریم و شاهد استقبال قشر جوان دانشجویان از این شیوه نیز بوده ایم.

نکته سوم، تلاش‌های مذبحخانه دشمنان اسلام و غاصبان حقوق ملت‌ها در راستای مسخ شخصیت و ترور شخصیتی ابن سینا به منظور یک بار مصرف جلوه دادن و غیرقابل تکرار بودن و غیرقابل تکثیر بودن این شخصیت جهانی و به عبارت دیگر رد انگیزه ابن سینا شدن در بین ملت‌های مسلمان است که با نقشه‌های ماهرانه‌ای در همان سده‌های اول بعد از رحلت استاد، به اجرا گذاشته شد و تا حدود زیادی هم موفقیت آمیز بود چرا که با تهمت کفر و الحاد در رابطه با افکار فلسفی، موفق به ممنوعیت موقت تدریس کتب فلسفی ابن سینا و به تبع آن کمرنگ شدن افکار و کتب پزشکی او در ممالک اسلامی شدند و در عین حال به ترجمه سریع قانون به زبان‌های زنده آن زمان و استفاده از آن به عنوان کتاب درسی معتبر پزشکی در ممالک غربی پرداختند و به منظور ترور شخصیتی ابن دانشمند خدا جوی، تهمت عیاشی و شرابخواری و خود بزرگ بینی به او زده داستان‌های فراوانی را در این زمینه طراحی و حتی از قول خود ابن سینا و شاگردان او در کتاب‌ها نوشتند به طوری که امر را بر بسیاری از ارادتمندان استاد نیز مشتبه کردند و از طرف دیگر با نسبت دادن داستان‌های افسانه گونه‌ای ابن سینا را در ردیف قهرمان‌های افسانه‌های کهن نظیر امیر ارسلان رومی، حسین کرد شبستری، لوک خوش شانس و زورو قرار دادند تا این فکر مخرب را به تمامی کودکان و ساده لوحان، القاء کنند که ابن سینا یک شخصیت استثنائی غیرقابل تکرار دست نا یافتنی بوده که مادر گیتی دیگر همچون او را نخواهد زائید. چرا که او قادر بود وقتی در اصفهان خوابیده است صدای چکش مسگران یزدی را بشنود! و زمانی که نخ‌ها را به دست گریه‌ای و سر دیگر نخ را از پشت دیوار به دست او میدهند هم گریه بودن جنابانده نخ را تشخیص دهد و هم بیماری او را و نهایتاً نسخه مناسبی هم تجویز می‌کرده است! راستی یک چنین ابن سینائی که هیچ شباهتی به هیچیک آدمیزادگان دیگر ندارد چگونه میتوان الگو باشد؟ و چه پیامی برای جوان دانشجوی امروزی دارد؟ آیا با نقشه‌های حساب شده‌ای همین هدف را دنبال نکرده‌اند که نسل‌های بعد از ابن سینا در زادگاه او در نهایت به همین نتیجه برسند؟ و آیا چنین ابن سینائی مایه ننگ و سرافکنندگی نیست؟ و نباید چنین ابن سینائی را پنهان کرد و به دیگران معرفی نمود؟

نکته چهارم لزوم معرفی چهره واقعی ابن سینا به عنوان یک انسان تلاشگر بسیار جدی با امید و اراده و پشتکار بسیار قوی و در عین حال متواضع و متوکل است که نه به قصد میخوارگی بلکه به نیت نجات کتاب‌های مقدسی پا به میخانه‌ها - کاخ‌های ستمگران - گذاشت و علیرغم همنشینی ظاهری با بسیاری از سلاطین وقت، هرگز خوی مردابی آنان را کسب نکرد و همچون گل مرداب در آن محیط پر هیاهوی شاه و شاه بازی‌ها رشد کرد و حماسه آفرید، انسان تلاشگری که وقتی کتاب مابعدالطبیعه ارسطو را چهل بار می‌خواند و نمی‌فهمد باز هم نا امید نمی‌شود و به دنبال راه حلی برای درک آن اثر می‌گردد، انسان متوکلگی که وقتی در حل مسئله‌ای دچار اشکال می‌شود به مسجد می‌رود، نماز می‌گزارد و حل آن مشکل را از مُبدع کل می‌خواهد، دانشمند متواضعی که علیرغم آنهمه فعالیت تحقیقاتی با خالق منان خلوت می‌کند و می‌گوید من سعی خود را کردم ولی هنوز قلبم راضی نشده است پس نا کرده‌های مرا به من و کرمّت کرده پندار :

مائیم به عفو تو تولا کرده از طاعت و معصیت تبرا کرده
آنجا که عنایت تو باشد باشد نا کرده چو کرده کرده چون ناکره

به راستی نسل جوان امروز اگر چنین ابن سینائی را بشناسد شیفته و مرید او نمی‌شود؟ و سعی نمی‌کند این ابن سینا را الگوی علمی، پژوهشی و حتی عقیدتی خود قرار دهد؟ و آیا در گفتگوها نمی‌توان با کمال افتخار از چنین اسوه حسنه و الگوی افتخار آفرین، با سربلندی هرچه تمامتر صحبت کرد؟ اگر چنین است پس تلاش بی‌وقفه‌ای را می‌طلبد تا با زدودن ذهنیت‌های قبلی و فرهنگ سازی جدید از طریق کتب درسی مدارس و دانشگاه‌های و تهیه و نمایش فیلم‌های مناسب، زمینه را برای اینگونه بینش‌ها مساعد کنند و بدیهی است که این موضوع در مورد مثنوی معنوی، شاهنامه فردوسی، تاریخ ادبیات ایران و ... نیز صدق می‌کند و تمامی دست اندر کاران وظیفه دارند در راه شناخت و معرفی صحیح این آثار به نسل جوان فعلی و به تمامی جهانیان قدم بردارند. انشا الله.

منابع

- ۱ - بانک اطلاعاتی رایانه‌ای قانون ابن سینا، حوزه معاونت تحقیقات و فناوری وزارت بهداشت، ویرایش دوم، سال ۱۳۷۸ (<http://www.elib.hbi.ir/persian/library.htm>)
- ۲ - حاتمی، حسین: تاریخ پزشکی ایران و جهان اسلام، مجله علمی - پژوهشی حکیم، شماره ۳، سال ۱۳۷۷.
- ۳ - حاتمی، حسین: بهداشت عمومی و طب پیشگیری از دیدگاه ابن سینا، مجله علمی نظام پزشکی شماره سوم، سال ۱۳۷۹.
- ۴ - حاتمی، حسین: مبانی اپیدمیولوژی بالینی در قانون ابن سینا، مجله علمی - پژوهشی طب و تزکیه، تابستان ۱۳۷۹.
- ۵ - حاتمی، حسین: مبانی طب سالمندان در قانون ابن سینا، مجله علمی - پژوهشی مدرس، شماره ۳ و ۴، سال ۱۳۷۹.
- ۶ - قانون در طب ابن سینا میراث فرهنگی و حاصل گفتگوی تمدن‌ها، کتاب دومین کنگره ملی بهداشت عمومی و طب پیشگیری، دانشگاه علوم پزشکی کرمانشاه، سال ۱۳۸۰.